

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Rahman ve Rahim olan Allah'ın Adıyla.

CAMİ VE İLİM

Prof. Dr. Ali ERBAŞ

Diyanet İşleri Başkanı

İslam medeniyeti cami merkezli bir medeniyettir. Kur'an-ı Kerim'de, yeryüzünde inşa edilen ilk mescit olarak Kâbe'den bahseden ayeti kerime, aynı zamanda insanoğlu için hayatın başlangıcıyla caminin tarihinin kesiştiği gerçeğini beyan ederek önemli bir hakikate ve büyük bir hikmete dikkat çekmektedir. Nübüvvetin son ve evrensel temsilcisi Peygamber efendimiz de Mekke'de İslam'ın tebliğ merkezi, müminlerin sığınağı ve mescit olarak Erkam'ın evini belirlemiş, Medine'ye hicret ettiğinde ise ilk işlerden birisi olarak Mescid-i Nebi'yi inşa etmiştir.

Mescid-i Nebi ihtiyaçların karşılandığı, sorunların çözüme kavuş-

turulduğu, kimsesizlerin himaye edildiği, bireysel ve sosyal düzlemde her türlü mesele ile ilgili istişarelerin yapıldığı, kararların alındığı bir merkez olarak görev ifa etmiştir. Bütün bu fonksiyonlarıyla beraber Mescid-i Nebi'nin en önemli işlevi, edep, adap, ilim ve irfanın aşılandığı bir mektep oluşudur. İnsanlığın güzide nesli sahabe topluluğu bu mescitten yetişmiştir. İslam'ı öğrenmek için gelen kişi ve gruplara Peygamber efendimiz dini bu mescitte öğretmiş (Buharî, İlim, 6.), uygun zaman dilimlerinde ashaba orada dersler vermiş, (Buharî, İlim, 11.) soruları mescitte cevaplamıştır. Dolayısıyla bizzat Peygamber efendimizin uygulamalarıyla mescit ve camiler her düzeyde ilmi faaliyetlerin yapıldığı önemli bir bilgi ve tefekkür merkezi olmuştur. Peygamber efendimiz bir gün mescide girdiğinde bir kısmı tilavet ve dua ile, bir kısmı ise ilimle meşgul olan iki topluluk görünce, her iki grubun da hayırlı bir işle meşgul olduğunu ifade ettikten sonra "Ben muallim olarak gönderildim." buyurarak ilimle meşgul olanların yanına oturmuştur. (İbn Mâce, Sünen, 17.) Söz konusu rivayet ve uygulamalar mescitlerin ilim merkezi oluşunu ibadet mekânı olmasından daha güçlü hale getirmektedir.

Bu bağlamda önemli bir örnek de Mescid-i Nebi'nin bir bölümünde ikamet eden ve sürekli ilimle meşgul olan Ashab-ı suffe'dir.

Peygamber efendimizin her daim yanında bulunan, ona sorular sorarak pek çok meselenin vuzuha kavuşmasına vesile olan söz konusu toplulukla beraber Mescid-i Nebi zamanla sistemli bir eğitim-öğretim müessesine dönüşmüştür. Nitekim Abdullah b. Ömer ve Abdullah b. Mes'ud başta olmak üzere fıkıh, tefsir, hadis gibi ilim dallarında önemli isimler olarak öne çıkan birçok sahabî de Suffe'den yetişmiştir. Diğer yandan Mescid-i Nebi'de Peygamber efendimizin eğitim-öğretim amacıyla düzenlediği meclislere erkeklerin yanı sıra kadınlar da yoğun olarak katılmışlardır. Hatta kadınlar Peygamber efendimizden mescitte ilim öğrenmek için kendilerine özel bir gün tahsis etmesini istemişler, Allah Rasülü de özel bir gün belirleyip vaaz ve nasihat ederek onların eğitimleriyle meşgul olmuştur. (Buharî, İlim, 35; Müslim, Birr, 152.) Böylece asr-ı saadetten beri mescit ve camiler sadece ibadet mekânı olarak düşünülmemiş, bilgi, hikmet ve irfan merkezleri olarak varlığını devam ettirmiştir. Medrese ve mescit bir bütün olarak düşünülmüş, kelim ve fıkıh gibi İslam düşüncesinin önde gelen disiplinlerinin önemli ekolleri mescit merkezli oluşmuştur. Bu bağlamda İmam-ı Malik, Mescid-i Nebi'de başladığı ve sürdürdüğü derslerle büyük bir düşünce inşa etmiştir. Tefsir, kelim, fıkıh gibi temel İslam bilimlerinin kurucu şahsiyetleri arasında yer alan

Hasan-ı Basrî hayatını Basra Camii'nde ilim ve irşada adamıştır. Başta İmam-ı Azam Ebu Hanife ve İmam Şâfi olmak üzere pek çok âlim, camileri ilim meclisi haline getirmişlerdir. İslam tarihinin büyük medreseleri mescitlerin etrafında kurulmuş, cami ve üniversite iç içe gelişmiştir. Bu bağlamda Afrika'nın en büyük ve örnek camisi olan Fas'taki Karaviyyîn Camii ile beraber kurulan Karaviyyîn Üniversitesi insanlık tarihinin köklü eğitim merkezlerinden birisi olmuştur. Aynı şekilde Tunus'ta Zeytuniye Üniversitesi, Bağdat'ta Mansur Camii, İstanbul'da Süleymaniye Camii ve Külliyesi, cami ve ilim birliğinin akademik boyut kazanan şaheser örneklerinden sadece birkaçıdır.

İslam inancı ve düşüncesinde cami ve üniversitenin bütüncül bir bakış içerisinde ele alınması oldukça önemli, özgün ve hayati bir yaklaşımdır. Böylece Müslümanlar, ibadet ile ilmi beraber düşünmüşler, ilimle ilişkilerini; ibadet anlayışı, kulluk bilinci, sorumluluk duygusu ve güzel ahlak ekseninde kurup geliştirmişlerdir. İlmin bizatihi kendisini muhterem kabul edip her alanda insanlığa faydalı olacak çalışmalar yapmayı kulluk sorumluluğu kabul ederek kısa sürede din, matematik, tıp, felsefe, fizik, kimya, astronomi gibi ilmin bütün dallarında büyük bir müktesebat oluşturmuşlar, binlerce eser telif etmişler ve tarihe yön veren buluşlar gerçekleştirmişlerdir. Yine aynı bakışın tabii sonucu olarak Müslümanlar, ilmi; hayatın içinde ve sosyal gerçekliklerden koparmadan, çağının meselelerini dikkate alan bir yaklaşımla ele almışlar, bilgiyi güç devşirmek için değil, insanlığın huzuru için kullanmışlardır.

Peygamber efendimize ilk gelen 'Alak suresi ayetlerinin, "oku" emri bağlamında Yaratan'dan, insanın yaratılışından, bilgi ve kalemden bahsetmesi; insanı, evreni ve gayeyi doğru anlama açısından ihmal edilemez hayati bir ufuktur. Aynı şekilde Kur'an-ı Hâkim'in, insanın varlığı ve hayat serüvenini izah eden, tabiatı ve evreni tefekküre yönelten, hayatın gayesi, ahiret ve varoluşun hikmetini beyan eden, akletme, tefekkür, tedebbür ve tezekkürü vurgulayan ayetleri; ilim, ibadet ve güzel ahlak bütünlüğü ile sağlam bir inanç, şuur ve kişilik oluşturmaktadır.

Diğer yandan Müslümanlar, ilmi; hiçbir dönemde bugünkü manada İslami olan/olmayan şekilde tasnif etmemişler, tüm ilim dallarını aynı gaye içerisinde yorumlayarak varoluşun hakikat ve hikmetini anlama ve insanlığa faydalı olma yaklaşımıyla ele almışlardır. Bu inançla 7. yüzyıldan Rönesans'a kadar yaklaşık 7 asırlık bir zaman zarfında, bilimin bütün alanlarında insanlığın ufkunu aydınlatmış; teorik ve pratik boyutta ilmin öncüsü olmuşlardır.

Ne var ki, 18. yüzyıldan itibaren, Batı merkezli bir yaklaşımla insanın hakikatle ilişkisi yeniden belirlenmeye çalışılmış, özellikle bilgi alanında Yaratıcıyı ve aşkın boyutu öteleyen parçacı bir yönelim öne çıkmış ve bu yaklaşım, dünyanın her yerini az veya çok etkilemiştir. Bugün, küresel olarak yaşanan birçok sorun ve krizin temelinde, işte Batı merkezli gelişen bu bilim anlayışının insana, evrene ve hayata bakışındaki bencillik ve insanın Allah'la ilişkisi bağlamında oluşturduğu marazî ve paradoksal yaklaşım vardır.

19. yüzyıldan itibaren İslam dünyasındaki coğrafi değişiklikler, yaşanan siyasi, sosyal, kültürel

travmalar, bütün alanları etkilemekle beraber, en fazla eğitim ve özelde de din eğitimi alanını etkilemiştir. Bu bağlamda her İslam ülkesi kendi özelinde; müesseseler, müfredatlar, yaklaşım ve uygulama biçimleri oluşturmuştur. Esasında bugün tarihinin en zor dönemlerinden birini yaşayan İslam dünyası için önemli ve öncelikli mesele, son iki asırdır yaşanan bu değişimler içinde bütün boyutlarıyla bilgi ve ilim dünyası ile kurulan iletişim ve etkileşimin şekli, metodu ve niteliği hususunda ciddi ve kapsamlı bir tefekkür, muhasebe ve özeleştirme yapma ihtiyacıdır. Bu bağlamda yaygın eğitim faaliyetlerinden akademik çalışmalara kadar ilmin tüm alanları açısından, camilerimiz ve eğitim müesseselerimiz arasında gaye, pratik ve ufuk bağlamında ortak bir bilincin inşa edilmesi oldukça önemlidir.

Bu vesileyle ifade etmek isterim ki, bugün ülkemizdeki seksen bini aşkın camimizin her biri aynı zamanda bir ilim ve eğitim müessesesi, irşat ve irfan merkezi olarak görülmelidir. Başta hutbelerimiz olmak üzere vaazlar, cami dersleri, akaid, fıkıh, tefsir, hadis sohbetleri, camilerde Kur'an öğretimi ve benzeri çalışmalar, tarih boyunca olduğu gibi cami ve mescitlerimizin asli fonksiyonlarından birisi olarak kabul edilmelidir. Peygamber efendimiz zamanında olduğu gibi kadınlar, gençler, çocuklar ve toplumun tüm katmanları ve bireyleri aynı imkân ve rahatlıkla camilerimizdeki vaaz, sohbet ve cami derslerine katılmalıdır. Din görevlisi hocalarımız ve aziz milletimizin her ferdi bu bilinçle mescit ve camilerimizi sahih dinî bilginin muhkem kaleleri, üstün insanlık nizamının öğretildiği ahlak mektepleri olarak görmeli ve iyi değerlendirmelidir. ■